

SANATÇI ROMANI (KÜNSTLERROMAN) OLARAK KARARTMA GECELER

Canan SEV NÇ*

ÖZ: Oluşum ya da büyüme romanı olarak da adlandırılan bildungsromanın bir alt türü sayılan sanatçı romanı (Künstlerroman), bir sanatçının, sanat yolunda geçirdiği aşamaları ve sanata dair sorunlarını merkeze alır. James Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* (A Portrait of The Artist As a Young Man, 1916) adlı eseri bu türün klasiği sayılır. Türk edebiyatında da Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte birçok sanatçı romanına rastlamak mümkündür. Bunların ilki, Halit Ziya'nın, şair başkışisi Ahmet Cemil'in sanatsal kaygılarını dile getirdiği *Mai ve Siyah* (1896-1897) adlı romanıdır. Rifat Ilgaz'ın, İkinci Dünya Savaşı yılları İstanbul'unda geçen *Karartma Geceleri* (1974) adlı romanı da öğretmen ve aynı zamanda şair olan başkışisi Mustafa Ural'ın, sanata dair görüşlerini ve bir sanatçı olarak duruşunu konu edinir. Bu yazıda, Mustafa Ural'ın, iki buçuk ay süren arayış öyküsü üzerinden, *Karartma Geceleri*'nin, sanatçı romanı olarak da okunabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bildungsroman, Künstlerroman, Rifat Ilgaz, *Karartma Geceleri*

KARARTMA GECELER AS A KÜNSTLERROMAN

ABSTRACT: Accepted as a sub-type of Bildungsroman referring to growth or maturity novels, Künstlerroman (artist's novel) focuses on the problems of an artist regarding art and the stages he/she encountered in artistic life. The novel titled *A Portrait of The Artist as a Young Man* by James Joyce (1916) is accepted as the classic of this genre. Turkish literature from Tanzimat Era to Republic Period includes many künstlerroman, the first one of which is the novel titled *Mai ve Siyah* by Halit Ziya (1896-1897), who reflects the artistic concerns of the protagonist poet Ahmet Cemil. In addition, the novel titled *Karartma Geceleri* (1974) by Rifat Ilgaz depicts views of Mustafa Ural, who was a teacher and a poet as well, regarding art and his attitude as an artist. This study discusses that the novel titled *Karartma Geceleri* can be read as a künstlerroman basing on the quest of Mustafa Ural for two and a half month.

Keywords: Bildungsroman, Künstlerroman, Rifat Ilgaz, *Karartma Geceleri*

---

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereli Edebiyat Fakültesi Türkçe Edebiyat Bölümü, canansevnc@hotmail.com

Giri

Alman edebiyatına özgü bir tür olan bildungsroman, “bir insanın akıl ve duygu gibi manevî yeteneklerinin i leni ini, onun ya adı ı ça ve toplumun istedi i biçime girmesini, bu olu uma katkısı olan maddî ve manevî etmenleri, geçirilen a amaları, sonunda da olu tu u ki ili i konu alan roman türü olarak tanımlanabilir.”¹ Tanımı gere i, olu um ve büyüme romanı olarak da adlandırılan bildungsroman, Goethe’nin, Wilhelm Meister’in *Çıraklık Yılları* (Wilhelm Meister’s Lehrjahre, 1795) adlı eseriyle prototipini de literatüre sunmu ve zamanla belli bir roman formunun adı olmu tur. Bildungsromanın Alman edebiyatında üç alt türü bulunmaktadır. Bunlar; Entwicklungsroman (geli im romanı), Erziehungsroman (e itim romanı) ve Künstlerroman (bir yazarın veya sanatçının geli im romanı)’dır.²

Geli im ve e itim romanları, belirli bir roman ki isinin ya amı süresince ya da ya amının belirli bir kesitinde geçirdi i de i im ve geli imi ele alırken sanatçı romanlarının oda nda, daha çok, bir sanatçının (yazar, air, ressam, sahne sanatçısı), sanatçı olma yolunda çekti i zorluklar yer alır. Bu ba lamda; 1900 - 1930 yılları arasını kapsayan ve yüksek modernizm diye adlandırılan dönemde Batı’da yaygınla an sanatçı romanları (künstlerroman), bildungsromanın çocukluk, ergenlik, gençlik ve olgunluk do rultusunda kronolojik bir biçimde ilerleyen yapısını devralarak bu yapının merkezine estetik arayışı koymu tur.³ James Joyce’un, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* (A Portrait of The Artist As a Young Man, 1916) adlı eseri, türün en önemli örne i olarak kabul edilir.

Türk edebiyatında ise ba ta a k mesnevileri olmak üzere Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan süreçte yazılmış pek çok bildungsroman⁴ örne ine rastlamak mümkündür.⁵ Bunun yanında, air ve yazarları konu edinen

¹ Gürsel Aytaç, “Modern Alman Edebiyatında Bildungsroman”, *Edebiyat Yazıları I*, Gündo an Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 1990, s. 276.

² Serap Yıldırım, *ngiliz Edebiyatında Bildungsroman Gelene i: Henry Fielding’in Tom Jones, Charles Dickens’in Great Expectations (Büyük Umutlar), James Joyce’un A Portrait of The Artist As a Young Man (Genç Bir Adamın Sanatçı Portresi) Adlı Romanları*, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 2.

³ Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Ba kala m*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 235.

⁴ Alman edebiyatının kendi iç dinamiklerinin bir ürünü olan bildungsroman kavramı, di er ülke edebiyatlarına da aynı adla geçmi tir. Öyle ki ngiliz, Fransız, Amerikan ve Türk edebiyatlarında aynı anlamı kar ılayacak yeni bir kavram türetilmemi tir. Türkçede “olu um romanı” ve “nehir romanı” gibi kar ılıklar türetilmi se de bu, terimin özgün adının tercih edilmesinin önüne geçememi tir.

⁵ Bu konuda yapılmı çe itli çalı malar için bk. Yavuz Bayram, “Bildungsroman Örne i Olarak Hüsn ü A k”, *İmî Ara tırmalar*, S. 23, Bahar 2007, s. 7-28; Hikmet Asutay,

sanatçı romanları da kaleme alınmıştır. Türk roman geleneğinde, air ve yazarların, aynı zamanda, aydın sorumluluğu da taşıdığı düşünüldüğünde, air/yazar öznenin ideal aydın sıfatıyla özde lemi ya da bu sıfattan ayrı olması göre romanlarda, air/yazar ki ile tirmeleri, içinde ya adını siyasi-sosyal düzen ve onun kurumlarıyla özde lemi, idealize tiplerle düzeni sorgulayan, dünyaya ideolojik olduğu kadar estetik perspektiften de bakan, bir birey ve sanatçı olarak gelişmeye devam eden karakterler ekinde tezahür eder.⁶ Bu bağlamda; Tanzimat yıllarının Ahmet Mithat'la temsil edilen mükemmel yazar figürasyonlarına karşılık Servet-i Fünûn'da, "Ahmet Cemil'in lisan/insan tiradıyla Türk romanında estetik özne kurulur."⁷ Bundan dolayı, sanatçı romanının ilk örneği, Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah* (tefrika, 1896-1897) adlı romanıdır. Denilebilir ki Türk edebiyatında, hemen hemen her dönemde, air ya da yazarın toplumsal sorumluluğu, onun sanatından ayrı düşünülemediğinden, sanatçı romanları aynı zamanda, birer büyüme romanı olarak da okunabilir.

Bu bağlamda, Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri* adlı romanı da sanatçının toplumla ilişkisi, sanatçı olma yolunda engellenmesi ve bu

---

"Oluşum Romanı Geleneği ile Günümüzdeki Zileri Üzerine", *ZfWT*, Vol.4, No.2 (2012), s. 27-36; Dinçer E. İtgin, "Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aka-1 Memnu ve Roman Kişisi Nihal", *MEB Dergisi*, S. 162, Bahar 2004; Alpay Doğan Yıldız, "Bir Edebiyat Kitabı Olarak Rehat Nuri'nin Çalığı ve Romanı", *Yedi İklim*, S. 95, Ocak 1998, s. 34-38.

⁶ Bu noktada, Ahmet Mithat'tan Orhan Pamuk'a uzanan geniş bir romancı yelpazesinden söz edilebilir. Söz konusu yelpazenin bir kısmı Ahmet Mithat, Mizancı Murat, Yakup Kadri, Rehat Nuri, Peyami Safa gibi ideal yazar (ve aydın) kahramanlara yer veren romancıardan oluşurken diğeri bir kısmı da Halit Ziya, Tanpınar, Özalp Atay, Orhan Pamuk gibi sanatsal arayış süren kahramanları konu edinen romancıardan oluşur.

Bunlar içerisinde Rehat Nuri *Dudaktan Kalbe* (1925), *Kızılıcak Dallarını* (1932), *Son Sırtmak* (1961) adlı romanlarında sanatçılardan söz ederek "sanatçı romanının ilklerini veren" yazarlardan sayılabilir. Bk. Neci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s. 262. Ayrıca bahsi geçen romanları sanatçı romanı olarak inceleyen bir çalışmaya için bk. Mustafa Demir, *Rehat Nuri Güntekin'in Sanatçı (Çıraklık) Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs, 2013.

Yine Orhan Pamuk'un romanlarını, "yazıya ulaşmak/yazar olmak" teması etrafında, sanatçı romanı düzleminde de erlendiren bir yazı için bkz. Fethi Demir, "Orhan Pamuk'un Postmodern Bir Labirente Yazıyı Arayan Kahramanları", *Turkish Studies*, Volume 6/3 Summer 2011, s. 1811-1822.

Genel olarak, 19. yüzyıldan 2000'li yıllara değin Türk romanındaki yazar figürasyonlarını ele alan bir çalışmaya için bk. Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Bakışın*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

⁷ J. Parla, *age.*, s. 18.

u urda ödedi i bedeller açısından sanatçı romanı kategorisinde de erlendirilebilir.

1. Rıfat Ilgaz'ın Sanat Ya amı ve Sanat Anlayı ı

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı içerisinde, daha çok, *Hababam Sınıfı* (1957) adlı eseriyle tanınan Rıfat Ilgaz⁸ (1911-1993), bilinenin aksine, öncelikle bir airdir; yanı sıra öykü, roman, oyun ve anı yazarıdır.⁹ İlk iiri “Sevgilimin Mezarında”, Kastamonu’daki *Nazikter* gazetesinde yayımlanır (27 Temmuz 1927). Sonrasında 1939 yılına kadar *Olu*, *Çı ır*, *Yücel*, *Varlık*, *Servetifünun - Uyanı* adlı dergilerde iirleri basılır. 1939’da, stanbul’da Karagümrük Ortaokulu’nda Türkçe ö retmenli ine ba laması, sanat ya amı ve iir anlayı ında ya anacak kırılma adına önemli bir geli medir. Bu tarihe kadar yazdı ı iirlerdeki bireysel eda, 1939’dan sonra yerini toplumsal bir anlayı a bırakır. Bu açıdan, onun sanat ya amı, kabaca üç dönemde incelenebilir:

- a. 1927-1939 tarihleri arasını kapsayan ilk dönem iirleri,
- b. 1940-1960 tarihleri arasını kapsayan ikinci dönem iirleri,
- c. 1960’tan ölümüne (1993) de in kaleme aldı ı verimleri kapsayan air ve yazarlı ı.

Bunlardan, bir air olarak sanat anlayı ını “toplumsal gerçekçilik” olarak belirledi i ve bu do rultuda iirler yazdı ı ikinci dönemi (1940-1960), onun sanat ya amının esas dönemecidir, denilebilir. Bu dönemde yayımladı ı *Yarenlik*¹⁰ (1943) adlı ilk iir kitabı, önceki iir denemelerinden farklı bir airi müjdelemektedir. Söz konusu farklılık, Ilgaz’ın, sanatının merkezine, “birey”i de il “toplum”u koymasından ileri gelir. Bundan dolayıdır ki “gözü ba lı ya adı ım yılların en canlı bir ifadesidir.”¹¹ dedi i ilk iirlerini bu ilk kitabına almaz. Rıfat Ilgaz’ın, poetik açıdan “toplumsal

⁸ Yazarın tam adı, Mehmet Rıfat Ilgaz’dır. 1934’te çıkan Soyadı Kanunu sırasında, do du u bölgeye olan ba lılı ını ve sevgisini simgeleyen “Ilgaz” soyadını seçer. Bk. Mehmet Saydur, *Rıfat Ilgaz’lı Yıllar*, Çınar Yayınları, stanbul, 1994, s. 113-114.

⁹ Yazar hakkında “Rıfat Ilgaz’ın Romanları Üzerine Bir nceleme” başlıklı bir doktora tezi (2005) hazırlayan Gülsemin Hazer, yazarın; on iki iir kitabı, on roman, dokuz çocuk romanı, on sekiz hikâye kitabı, altı oyun, iki anı kitabı kaleme aldı ını, ayrıca kö e yazılarını da iki kitapta bir araya getirdi ini belirtir. Bk. Gülsemin Hazer, “Rıfat Ilgaz’ın Romanları Üzerine Bir De erlendirme”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 137.

¹⁰ Rıfat Ilgaz, *Yarenlik*, stanbul, 1943. Üzerinde herhangi bir yayınevi adı olmayan kitabı, yazar, matbaacı bir arkada ının yardımıyla kendisi bastırımı tır. Bk. Asım Bezirci, *Rıfat Ilgaz*, Evrensel Basım Yayın, Birinci Basım, stanbul, 2013, s. 37.

¹¹ “Rıfat Ilgaz’la Bir Konu ma”, *Ba dan* dergisi, 14.09.1948.

gerçekçi” olarak de erlendirilmesi ve 1940 ku a ı toplumcu airleri arasında konumlandırılması da bu kitabı dolayısıyladır.

Ku kusuz Ilgaz’ın poetikasının bireyselden toplumsala yönelmesinde birtakım siyasi ve edebî geli melerin de payı vardır. Öncelikle ikinci Dünya Sava ı, tam da bu sıralarda patlak verir. Sava nedeniyle ya anan kıtlık, yokluk, vurgunculuk ve karartma uygulaması hem airin hem toplumun ya amını olumsuz yönde etkiler. Di er yandan 1940’lar, iirde, bir yandan Nâzım Hikmet etkisinin di er yandan Garip anlayı mının etkisini hissettirdi i yıllardır. Ne ki Rıfat Ilgaz, her iki etkiden de uzak kalarak kendine özgü bir iir dünyası olu turmayı ba arır.

“(…)1943’te yayımladı ı *Yarenlik* kitabıyla ehirin yoksul mahallelerine, küçük i lerin dar gelirli i çilerine yönelen Ilgaz’ın tutumu, ana merkez olarak Nazım Hikmet’e ba lansa da, problem alanı ve kullanılan dil bakımından 1940’larda ba layan küçük adamların yoksul dünyalarını anlatan iire, öyküye ve romana ba lıdır. Bu yönüyle Garip iiriyle de ili kilendirilebilir. Ama, daha sonraki *Sınıf* kitabı da hesaba katıldı nda Garip’in hedonizmi de içeren gerçekçili inden ayrılır.”¹²

Ilgaz’ın, 1944’te yayımlanan ikinci iir kitabı *Sınıf*¹³, yirmi be gün satı ta kaldıktan sonra kapa mının kırmızı oldu u, Devrim Kitabevi’nce basıldı ı ve komünizm propagandası yaptı ı gerekçeleriyle sıkıyönetimce toplatılır. air hakkında da soru turma ba latılır. Ilgaz, emniyet güçlerine teslim olmamak için iki buçuk ay stanbul’da kaçak ya ar; çünkü uzun yıllardır verem hastalı ndan mustarıptır ve cezaevi ko ulları tedavisini aksatacaktır. ki buçuk ayın sonunda tutuklandı nda altı ay hapis cezasına çarptırılır. Oysa bilirki i raporunda, kitabında suç unsuru bulunmadı ı belirtilmi tir. te yazar, tüm bu süreci *Karartma Geceleri* (1974) adlı eserinde romanla tırır. Bu eser, aynı zamanda, yazarın sanat anlayı mını, hem bir aydın hem bir air olarak hayattaki duru unu tartı tı ı poetik bir metindir.

¹² Mehmet Narlı, *iir ve Mekân*, Akça Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2014, s. 230.

¹³ Rıfat Ilgaz, *Sınıf*, Devrim Kitabevi, stanbul, 1944. Bir önceki iir kitabı *Yarenlik*’i, matbaacı bir arkada mın yardımıyla kendisi bastıran yazar, bu kitabını da aynı basımevinden yayımlar; ancak kitap, üzerinde, arkada ı hsan Devrim’in amblemini ta ıdı ndan Devrim Kitabevi’nce basılmı görünür. *Sınıf*, ancak 45 yıl sonra, 1989’da, tekrar yayımlanabilir. 1991’de de üçüncü kez basılır. Bk. A. Bezirci, *age.*, s. 37, 81. “Daha sonra ünlü ‘Hababam Sınıfı’ kurmacasını do uracak yapıttır bu. Tek sözcük iki olgu: ‘Sınıf’ sözcü ü, hem okullardaki sınıfları anlatır, hem de toplumsal sınıfları.” Bk. Necmiye Alpay, “ air Rıfat Ilgaz”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlı ı, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 91.

Dolayısıyla sava yılları stanbul'unun romanı olarak okunabilece i gibi sanatçı romanı (Künstlerroman) olarak da okunabilir.

Karartma Geceleri'nin sanatçı romanı olarak de erlendirilmesine geçmeden önce Rıfat Ilgaz'ın sanat ya amı ve iir anlayı ı konusunda son olarak unlar söylenebilir: *Sınıf* adlı iir kitabını müteakiben *Ya adıkça* (1948), *Devam* (1953), *Üsküdar'da Sabah Oldu* (1954), *Suluk Solu a* (1962), *Karakulçuk* (1969), *Uzak De il* (1971), *Güvercinim Uyur mu?* (1974), *Kula ımız Kiri te* (1983), *Bütün iirleri* (1937-1983), *Ocak Katırı Alagöz* (1987) adlı iir kitaplarını yayımlayan sanatçı, iir kitaplarının pe pe e toplatılmasıyla düzyazıya yönelir.¹⁴ Özellikle mizah yazarlı ı, yeni u ra ı alanı olarak belirir. Buna 1960'lardan sonra, roman ve öykü yazarlı ı da eklenir. Ba ta *Hababam Sınıfı* olmak üzere *Karartma Geceleri* (1974), *Sarı Yazma* (1976) ve kendisine Madaralı (1982) ile Orhan Kemal Roman Arma anı (1982) kazandıran *Yıldız Karayel* adlı romanlarını bu süreçte kaleme alır. Giderek mizah ve düzyazı yazarı olarak tanınır. iir yazmayı ve yayımlamayı sürdürse de ilk üç kitabındaki özgün ve yenilikçi ses, gittikçe kaybolur.

Edebiyat ya amına öncelikle bireysel duyarlıklılı iirler yazarak ba layan, ne var ki içinde ya adı ı siyasi - sosyal ko ulların da etkisiyle 1939'dan itibaren toplumcu anlayı do rultusunda poetikasını de i tiren Rıfat Ilgaz, bu poetika etrafında yazdı ı iirleri nedeniyle sürekli kovu turmaya u rar. Bu yüzden, sanat anlayı ını, iirlerini, ö retmen, air ve bir aydın olarak toplumdaki yerini sorgular; siyasi ve toplumsal düzlemde ele tirel oldu u kadar bireysel düzlemde de kendi öz ele tirisini yapar. Bu sebepten, ikinci iir kitabının toplatılmasından sonraki süreçte ya adıklarını anlattı ı *Karartma Geceleri*, bu öz ele tirinin, sorgulamanın ve o yıllarda air olmanın zorluklarının dile getirildi i bir romandır.

2. *Karartma Geceleri*'ni Sanatçı Romanı Olarak Okumak

Daha önce de belirtildi i üzere Rıfat Ilgaz, öncelikle bir airdir; yanı sıra öykü, roman, oyun ve anı yazarıdır. Bir dönem gazetelerde kö e yazarlı ı da yapmı tır. Tüm bu edebî türlerde eser vermek için yazarı harekete geçiren itici güç; içinde ya adı ı toplumda gördü ü sosyal adaletsizli e, cahilli e, gerili e, egemen sınıfın yoksul yı nları ezmesine

¹⁴ Bu iir kitaplarından *Ya adıkça*, Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılırken *Devam*, yayımlanı ndan sonra bir ay içinde toplatılarak airi hakkında kovu turma açılır; ancak Ilgaz, mahkemede ceza almaz. Bk. Sevgül Sönmez, "Ben, Sınıfın airi Rıfat Ilgaz", *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlı ı, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 44, 48.

duydu u tepkidir.¹⁵ Bu anlayı etrafında kaleme aldı ı eserleri içinden romanları; episodik/dramatik¹⁶ ya da klasik/yarı ba ımsız hikâyeler¹⁷ ekinde kabaca tasnif edilebilir. Romanların ortak özelli i; bizzat yazarın gözlem ve izlenimlerinin ürünü olması ile kendi ya amından belirgin izler ta ımasıdır. Bu açıdan, denilebilir ki yazarın romanlarını kaleme alırken ba at çıkı noktası, kendi ya amıdır. Dolayısıyla mizahi ya da toplumcu gerçekçi olsun tüm romanları, bir ölçüde, özya amöyküseldir.

Bir ba ka deyi le; *Hababam Sınıfı* (1957), *Bizim Ko u* (1959), *Karadenizin Kıyıca ında* (1969), *Halime Kaptan* (1972), *Karartma Geceleri* (1974), *Me rutiyet Kiraathanesi* (1974), *Sarı Yazma* (1976), *Yıldız Karayel* (1981), *Hababam Sınıfı craatin çinde* (1987) adlı romanlar, do rudan anı - roman veya otobiyografik roman de il; ancak beslendikleri kaynak itibariyle yazarın ya am öyküsünden mülhem eserlerdir. Nitekim Ilgaz'ın, *Karartma Geceleri*'ne dair açıklaması da bu yöndedir:

“(...)Benim de er verdi im eserlerimin ba ında *Karartma Geceleri* gelir. *Sınıf* isimli kitabımın toplatılmasından sonra tutuklama emri çıktı. *Hastayım o sıralar ve Ni anta ı Ortaokulu Türkçe ö retmeniyim. Tutuklanma emrimin çıkaca ını da biliyorum. Kitap toplatılmı çünkü, sıkıyönetim dönemi. Onun için bir süre saklanmak gere ini duydum, kaçma de il. Hastayım, bir sorguya, sıkıntılı bir sorguya katlanmak zor. ki buçuk aylık bir saklanma dönemim oldu stanbul içinde. (...) te Karartma Geceleri bu iki buçuk aylık dönemin romanıdır ve o günlerin sorunları da paralel olarak geli ir o romanda. (...) Karartma Geceleri roman türü olarak da bizde az rastlanır türdendir. Biraz anı olabilir ama anı romanı de ildir. Olaylar ayıklanmı romanla tırılmı tır.”¹⁸*

Karartma Geceleri, öncelikle, kinci Dünya Sava ı yıllarına dair bir romandır.¹⁹ E bir söyleyi le romanın, yazarı temsil eden ba ki isi Mustafa Ural'ın, içine yerle tirildi i tarihî çerçeve, kinci Dünya Sava ı yılları stanbul'udur. kinci Dünya Sava ı Türkiye'sinin a ır artları altında hakkında çıkarılan tutuklama emrinden kaçan, aynı zamanda yoksullu a ve vereme kar ı da direnen genç bir airin hikâyesidir anlatılan.²⁰ Kısaca hatırlamak gerekirse Almanya'nın yo un baskısına ra men tarafsızlık siyaseti izleyerek sava a girmeyen Türkiye'de, bir süre sonra, muhtemel bir

¹⁵ G. Hazer, *age.*, s. 138.

¹⁶ Burcu Alkan, “Rıfat Ilgaz'ın Romancılı ı”, *Sözcükler*, S. 56, Temmuz-A ustos 2015, s.71.

¹⁷ G. Hazer, *age.*, s. 139.

¹⁸ A. Bezirci, *age.*, s. 165.

¹⁹ Rıfat Ilgaz, *Karartma Geceleri*, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, stanbul, 2014. Romandan yapılan alıntılarda bu baskıdan yararlanılmı tır.

²⁰ G. Hazer, *age.*, s. 143.

saldırıya karşı birtakım önlemler alınır. Öncelikli olarak ekonomiyi kontrol altına alan bu önlemler sonucu, başta gıda ve yakacak olmak üzere temel tüketim mallarının tedarikinde sıkıntılar yaşanır. Ekmek karneye başlanır. Çay, şeker, kömür yok denecek kadar azdır; ancak karaborsada bulunmaktadır. Vurgunculuk da artmıştır. Büyük şehirlerde -özellikle de İstanbul'da- sıkıyönetim ilan edilir ve pasif korunma uygulanır. Bombalamak için en uygun zaman olan geceleri, tüm binalarda karartma yapmak mecburiyeti getirilir.²¹

Bu süreçte, halk gittikçe yoksullaşırken, toplum da siyaseten kamplara bölünmüştür. Bir tarafta Hitler'in izlediği politikayı destekleyenler, diğers tarafta karşı çıkanlar vardır. Aydın kesim ve üniversite öğrencileri arasında da siyasi kutuplaşmalar artmıştır. Almanya sempatisini hükümet ise savaşın akıbeti üzerine fikir yürüten aydınlar üzerinde sıkı bir baskı uygular, birtakım tutuklamalara baş vurur. Bu olumsuz havayı tenefüs edenlerden biri de ölümlü retmen Mustafa Ural'dır. Tüberküloz tedavisi gördüğü için bir süredir raporlu olan Ural, aynı zamanda airdir ve o sıcak günlerde *Sınıf* adını taşıyan ikinci şiir kitabını yayımlamıştır. Ne var ki kitap, yirmi gün sonra toplatılır, airdi hakkında da yakalama kararı çıkarılır. 9 Mart 1944'te, evine gelen polise yakalanmaktan komünist suyu sayesinde kurtulan Mustafa Ural, 24 Mayıs'a kadar kaçak yaşamıştır. Tutuklanıp cezaevine kapatılmadan öldürülmüştür. Veremden, pinomoniden, güne şizlikten, havasızlıktan, aç kalmaktan kaçıyorlardı.²²

Bu süreçte içinde yakın arkadaşlarının yardımına başvuran Ural, savaşla birlikte insanlık kilerinin de sınaması zor bir süreçten geçer. Kıbrıs aylık bu süreçte genç airdi; hayata, insana, ideolojisine dair çok şey öğrenir.²³ Kendilerine başvuran yakınlarının kapısından, çoğu zaman, eli boş dönen Mustafa Ural, karartmalı İstanbul gecelerinde sosyalleşme ve güvenlik güçleriyle mücadele etmek zorunda kalır. En son arkadaşları Cengiz'in evinde konaklayan Ural, bu süreçte iyi beslenir, dinlenir,

²¹ Alev Sınar Çılgin, *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2003, s. 230.

²² A. Bezirci, *age.*, s. 163.

²³ Arkadaşları; Hüsnü, İhan Paytak, Cengiz Atademir, Nevzat, Nihat, Burhan Morkaya, Faruk Toprak ve eşi İbrahim'in temsil ettiği kişilerle birlikte bir aydın ve airdi olarak kendini tanıtır bu iki aylık süreçte. Her birinden hayata ve sanatta izleyeceği yola dair bir şey öğrenen Mustafa Ural, en iyi ölümlü retmenin yaşamının kendisi olduğunu fark etmiştir karartma gecelerinde. Bu açıdan, roman, Mustafa Ural'ın ruhsal ve sanatsal büyüme öyküsü olarak hem bir bildungsroman hem de sanatçı romanı (künstlerroman) olarak okunabilir. Romana, bu süreçte, Mustafa Ural'ın öğrendikleri açısından yaklaşan bir yazı için bk. Murat Taş, "Bir airdi, Solcu, Aydın, Ölümlü retmen Mustafa Ural (Rıfat İlgaz)", *Roman Kahramanları*, S.19, Temmuz / Eylül 2014, s. 58-63.

sa lı ı düzelir.²⁴ Bu arada, sava ın seyri de Almanların aleyhine de i mi tir. Bu vaziyet, iç politikaya ve aydınlar arasında ya anan sa - sol çatı malarına da yansır.

Genel itibariyle bu çerçeve içinde Mustafa Ural'ın iki buçuk aylık kaçı sürecini oda ına alan roman, genç adamın bu zorlu ko ullarda iir yazmaya devam edi ine, dahası 1940 ku a ının sanatsal endi elerine de yer verir. Dolayısıyla roman, yazarın entelektüel konumu, siyasi baskılar ve sava dönemi yoksullu u gibi konulara de indi i toplumcu gerçekçi bir klasiktir.²⁵

Toplam XIV bölümden olu an romanın ilk bölümünde, Mustafa Ural, cezaevindedir. Henüz mahkemeye çıkarılmamı tır. Bir gece yarısı inaklara yapılan tatbikat esnasında yanındaki arkada ıyla konu tu u için ta odaya kapatılmak suretiyle cezalandırılmı , arkada ının neden cezaevinde oldu u sorusunun yanıtını dü ünmektedir. Romanın bundan sonraki bölümleri, geriye dönü tekni iyle, Mustafa'nın cezaevine girmeden önceki, 9 Mart ile 24 Mayıs 1944 arasını kapsayan iki buçuk aylık kaçı ve saklanma sürecini konu edinir.

Bu iki buçuk aylık süre içerisinde iir yazmaya ve iir üzerinde dü ünmeye devam eden Mustafa Ural, kâh arkada larıyla arasında geçen diyaloglar kâh kendi iç konu maları yoluyla genel olarak sanat, özel olarak da iir ve air hakkındaki dü üncelerini dile getirir. Bu dü ünceler, u ba lıklar altında de erlendirilebilir:

a. Sanatçının Topluma Kar ı Sorumlulu u

9 Mart günü, aynı okuldan arkada ı tarih ö retmeni Hüsnü ile Merkez Kahvesi'nde bulu an Mustafa Ural arasında geçen konu mada, Hüsnü'nün, kısa aralıklarla ikinci iir kitabını yayımlamakla hiç de iyi etmedi i yolundaki ele tirilerine kar ılık Ural, air sorumlulu unu öne çıkarır:

“(...) ‘ yi ya da kötü, yaptım i te... Bir air, üzerine dü en i i yapmalı.’
‘Bir air ha! Yalnız bir air misin sen? Bir ö retmen... Sonra bir baba...
Bir koca... Bir... En önemli yanı bir hasta...’
‘En önemli yanı bir air!’
‘Çok mu önemli görüyorsun airli i?’ ”²⁶

²⁴ M. Ta , agm., s. 62.

²⁵ B. Alkan, agm., s. 75.

²⁶ R. Ilgaz, age., s. 25.

İkinci Dünya Savaşı'nın çetin koşullarında bir yandan salkın sorunlarıyla bu savaşı daha önemlidir Ural'ın gözünde. Öyle ki arkadaşının tüm eleştirilerine karşın bitirmek üzere olduğu bir şiirini okutmak isteyeceği gün Hüsnü'ye tekrar bulmayı önerir; ancak arkadaşları ve aynı zamanda karısının uzaktan akrabası olan Hüsnü'nün bu öneriye cevabı çok sert olur.²⁷

Benzer bir diyalog, yardım umarak gittiği enstitü yıllarından arkadaşları İhan Paytak'la sanat anlayışına dair yaptığı konuşmada da geçer.

"(...) 'Hem bir sınıfı tümüyle suçladı mı yetmiyor mu? Bu suçlama ile bir de sanat yapıldığını ileri sürüyorsun! Suçlama, hiçbir zaman şiir olamaz!'

'Bir gün gelecek suçlamalardan başka konularda da şiir aranacak. Ama henüz böyle toplumlar yok. Sorunlarını, bütün sorunlarını çözümlenmiş toplumlar henüz yok! Sanatçı hangi toplumda olursa olsun bu sorunları bulup çıkarmakla görevli ki idir. Ben de her görevli gibi topluma hesap vermek zorundayım. Gerekirse suçlayarak!'"²⁸

Burada, Hüsnü ile İhan Paytak'ın itirazları, Mustafa'nın bakışlarına zarar dokunacağı ortak paydasında toplanır. Onlara göre Mustafa, teslim olmayarak hem ailesine hem de arkadaşlarına zarar vermektedir.

İhan'ın yanından ayrıldıktan sonra gece yarısı gizlice evine giren Ural, eşi İbrahim'e, *"olumlu bir aydın, bir şiir, bir sanatçı olarak insan ilerde yaptıklarından utanmamalı"* diyerek kaçınılmazı izah eder. İbrahim de kocasının bu sözlerine *"sen yalnız sıradan bir özerkmen de ilsin! şiirleri üzerinde durulan bir şiirsin! Sorumluluğun var."* sözleriyle mukabele eder.²⁹

Yardıma başvurduğu her bir arkadaşının yanından hayal kırıklığıyla ayrılan Mustafa Ural, sabırla dostlarının kapısını çalmaya devam eder. Bu kez, Saraçhanebaşı'nda büyükannesiyile ya da ayan Nihat'a sınırlarını. Ne var ki büyükanne, evinde bir kaçını barındırmak istemez. Nihat'ın gönlü arkadaşını açığına sokmaya elvermeyince Mustafa'ya mükellef bir sofraya hazırlar. Yemek sırasında savaşın gidişatına dair konular. Nihat'ın ekonomi üzerine sarfettiği sözler, Mustafa'nın dikkatini çeker:

"(...) 'Senin kitapların, söylediklerini açık açık yazıyorlar mı böyle?'

²⁷ R. İlğaz, *age.*, s. 29.

²⁸ R. İlğaz, *age.*, s. 46.

²⁹ R. İlğaz, *age.*, s. 54.

'Yooook, hiç yazarlar mı!.. Ben çıkarıyorum satır aralarından! Biraz da Nâzım'ın iirlerinden çıkarıyorum bunları.'

'Bu do ru i te. Profesörden önce sanatçı söylüyor gerçekleri.(...)'

'Yani sen sanatçıdan bekliyorsun uyarma görevini!'

'Bekliyorum, ama gerçek sanatçıdan.' (...)"³⁰

Mustafa Ural'ın gerçek sanatçıdan kastı, Nâzım Hikmet'tir. Bu noktada, babasının dilinden dü ürmedi i Tevfik Fikret'le Nâzım arasında bir kıyaslama yapar. Mustafa'nın zihninde çocuklu una dair en canlı imgelerden biri, Fikret'ten iirler okuyan babasıdır. O ak am bunu hatırlayan Mustafa, "gerçek sanatçı" diyerek Fikret'i de il Nâzım'ı i aret eder:

"(...) Fikret bize hiçbir ey vermiyor artık. O, babamı yeti tirmi o kadar. Bu mavi gök size bir gün acır, diyen sanatçıya inanmak biraz zor! (...) Hem halkın acınacak nesi var ki, hele eme iyle uygarlıklar kurmu halka acınır mı hiç! (...) te böyle zamanlarda halkı atımlara, devrimlere götürececek güçlü sanatçılara i dü üyor önce, iktisatçılara de il! (...)"³¹

Mustafa ile arkada ları arasında geçen tüm bu konu malar, "sanatına ve sa lam bir yolda oldu una inanan"³² Mustafa Ural'ın dâhil oldu u ku a 1 ve bu ku a ın sanat anlayı nı yansıtır. Bahsi geçen ku ak, 1940 Ku a 1; anlayı ise toplumcu gerçekçiliktir.

b. 1940 Ku a 1 ve Toplumcu Gerçekçi Sanat Anlayı ı

Mustafa Ural'ın, sanatçının topluma kar ı sorumlu oldu u yönündeki söylemleri, Nâzım Hikmet'i kendilerine örnek alan ve "1940 Ku a 1"³³ olarak adlandırılan airlerin benimsedi i toplumcu gerçekçi sanat anlayı nın ilkeleridir. Bu airler dünyaya farklı bir bakı açısından bakmayı ve "sanatı kentsoyluların tekelerinden çıkarma"yı hedeflemi lerdir. Ayrıca iiri inançlarının savunma aracı olarak gören Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi airlerden bir adım daha ileri giderek iiri, "sınıflar arası bir kavga aracı"

³⁰ R. Ilgaz, *age.*, s. 126.

³¹ R. Ilgaz, *age.*, s. 126.

³² R. Ilgaz, *age.*, s. 234.

³³ 1940 Ku a 1 airleri; Hasan zzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Ercüment Behzat Lav, İhami Bekir Tez, Ömer Faruk Toprak, Enver Gökçe, M. Niyazi Akıncıo lu, Ahmet Arif, Cahit İrgat, Arif Damar, A. Kadir adlı airlerden olu ur.

1940 Ku a 1 airleri ve sanat anlayı ları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yakup Çelik, "1940 Ku a 1 Toplumcu airleri ve Halk iiri", *Millî Folklor*, S. 87, 2010, s. 78-83; Ramazan Gülemdam, "Siyaseti iirde Ya amak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist iir", *Turkish Studies*, Volume 5/2, Spring 2010, s. 212-280; Hikmet Altunkaynak, *Edebiyatımızda 1940 Ku a 1*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, stanbul, 1977; Metin Cengiz, *Toplumcu Gerçekçi iir (1923-1953)*, iirden Yayıncılık, 2. Baskı, stanbul, 2015.

olarak kullanmak istemi lerdir.³⁴ Yukarıda Mustafa Ural'ın, İhan Paytak'la tartışmasında geçen sınıfsallık ve Nihat'a sözünü etti i Fikret - Nâzım kıyası, 1940 ku a ının toplumcu gerçekçi bakı açısının yansımalarıdır.

Yalın bir ifadeyle toplumcu gerçekçilik³⁵, Marksizm'in temel prensiplerinden ve ö retilerinden yola çıkarak edebiyatı, toplumu olu turan farklı sosyal sınıflar arasındaki mücadelenin bir aracı olarak kabul eder.³⁶ Bu nedenle, toplumcu gerçekçi sanatçılar, eserlerinde, burjuvazinin kar ısına devrimci i çi sınıfını, proleteriyayı, emekçi sınıfı ve geni halk kitlelerini çıkarmı , onların sözcülü ünü üstlenmi lerdir.³⁷

Bu açıdan, *Karartma Geceleri*, Mustafa Ural'ın, toplumcu gerçekçi sanat anlayı nı ve bu anlayı dolayısıyla 1940 ku a ının görü lerini dile getirdi i bir romandır. Ural, arkada ı İhan Paytak'tan yardım istemeye gitti inde, verem tedavisi nedeniyle tayinini stanbul'a aldırdu ı ve bir süredir raporlu oldu u için Paytak tarafından kendi kendisiyle çeli mekle itham edilir. Arkada ının sözleri, Mustafa'yı dü ündürür:

“*Sanatta toplumcu...Ö retmenlikte günün adamı...Nasıl uzla tırıyorsun ikisini?*”

Mustafa dü üniüyordu. Do ru muydu söyledikleri?

Gerçekte ö retmenlikte bir çıkarıcı mıydı? Sanatta, dedi i gibi bir toplumcu sayabilirler miydi kendini? Bu görü ünü daha yerli yerine oturtmamı tı ki. Daha do rusu hiçbir eye karar verip uygulamaya geçememi ti. Edebiyat ö retmeni çıktı ı gün hastalanmı , sanatoryuma girmi ti. Nasıl kendili inden hasta olmu sa, solcu airli i de kendili inden ba lamı tı. Böyle olmayı dü ünmemi ti hiç. Kendi bunalımlarını, toplumun sıkıntılarını yazıyordu. Bu yüzden yazdıklarına toplumcu

³⁴ R. Güleendam, agm., s. 225.

³⁵ Toplumcu gerçekçili in, Türk edebiyatında ortaya çıkı nda, kinci Dünya Sava ı yılları sırasında ya anan sosyo-ekonomik sıkıntılar etkili olmu tur. Sanatı, halka ula mada bir araç olarak görmelerinde ise Marksizm kadar Tek Parti iktidarının halkevleri ile köy enstitülerini açan resmî politikasının da payı vardır.

Toplumcu gerçekçilik hakkında daha fazla bilgi için bk. Ahmet Oktay, *Toplumcu Gerçekçili in Kaynakları*, thaki Yayınları, stanbul, 2008; Soner Akpınar, “Toplum-Sanat ve deoloji Üçgeninde Toplumcu Gerçekçili in Edebiyat ve Siyaset li kisine Yakla ımı”, *Uluslararası Sosyal Ara tırmalar Dergisi*, C. 7, S.30, 2014, s. 7-26.

³⁶ Ahmet Alver, “Türk Edebiyatında 1940'lı Yıllarda Yazılan Bazı Toplumcu Gerçekçi Romanların Emek-Sermaye Ba lamında Analizi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.33, Aralık 2014, s. 130.

³⁷ Ahmet Demir, “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Foto rafı: Bacayı ndır Bacayı Kaldır”, *Modern Türklük Ara tırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1, Mart 2008, s. 67.

İirler diyorlar, daha da ileri giderek onu solculukla suçluyorlardı. Bir tutuklama kâ idı bile çıkmı tı bu İirler yüzünden.”³⁸

İhan Paytak gibi ö retmen arkada ı Hüsnü de Mustafa’yı solculukla ve çevresine zarar vermekle itham eder. O, kendisine açıkça toplumcu diyemese de içinde yer aldı ı arkada çevresi ile imzasının görüldü ü dergiler, 1940’ların toplumcu gerçekçi sanatçılarının bulduğu bir muhittir. Bunların ba nda da *Yürüyü* dergisi ile Ömer Faruk Toprak gelir. 1940 Toplumcularının kenetli bir biçimde bir araya geldi i en etkili dergi olan *Yürüyü* ’ün sahipli ini, 16. sayıdan itibaren Ömer Faruk Toprak, yazı i leri müdürlü ünü de Rıfat Ilgaz yapar.³⁹ Nitekim romanda, Mustafa Ural, yardımına ba vurabilece i bir isim dü ünürken aklına *Yürüyü* dergisinden yakın arkada ı Faruk Toprak gelir.

“(…)Çok arkada kazandırmı tı bu dergi ona. Toplumcu İirleriyle ün yapan ne İirler vardı aralarında. (...) Memleketi, saplandı ı çıkmazdan tutumsal ilkelerle kurtarmanın yolları ara tırılıyordu. Yurdu sömürü düzenine itenlerin kar ısına sanatla, edebiyatla çıkmaya çalı ıyorlardı.(...) Bir yardımla ma düzeni içinde geli en bu dergi, bir toplumcu ku ak getirmi ti edebiyatımızta, birbirine ba lı bir düzine kadar sanatçı..”⁴⁰

Faruk’un kendisini evine kabul etmesiyle aralarında geçen diyaloglarda da sınıf temeline dayalı toplumcu sanat anlayı ları mevzubahis edilir.⁴¹ 1940 ku a mın sınıfsal dayana a yaslanmasının bir nedeni de Cumhuriyetin e itim ve bilgiye kavu turdu u halk çocuklarından olu yuyor olmasıdır.⁴² “*Bizim getirece imiz toplumcu sanat, kendi ya ayı ımızdan do acak.*”⁴³ diyen Mustafa Ural, polise teslim olmayı na gittikçe i çerleyen e i İükran’a kar ı da bu noktayı vurgular:

³⁸ R. Ilgaz, *age.*, s.44.

³⁹ *Yürüyü* ’e ilaveten dönemin etkin dergilerinden biri de *Yurt ve Dünya*’dır. Bk. Hikmet Altınkaynak, “Rıfat Ilgaz ve İiri”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevengül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlığı ı, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 109.

⁴⁰ R. Ilgaz, *age.*, s. 152-153.

⁴¹ R. Ilgaz, *age.*, s. 191-192, 194.

⁴² B. Sadık Albayrak, “Karartma Gecelerinde Bir Aydın Ku a mın zleri”, *Rıfat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 211.

⁴³ R. Ilgaz, *age.*, s. 194.

“(…)Hem kendimiz için hem de bir üyesi olmakla övündü ümüz u toplum için yapaca umuz hiç mi bir ey yok... Bizi okutanlar adına hiç olmazsa...”⁴⁴

Toplumcu gerçekçili e gönül vermi yazarlar, içinde buldukları topluma borçlu olduklarını dü ündükleri için eserlerini birtakım sorumluluklarını yerine getirmek dü üncesiyle kaleme aldıklarındandır ki⁴⁵ Mustafa Ural, eli kalem tutan bir sanatçı olarak, kinci Dünya Sava ı’na girmeden yorgun dü en halkın biraz soluk almasını, insan gibi ya ama olanaklarını kazanmasını istiyordur.⁴⁶

“Biz, diyordu Mustafa, halklar arasında, sınıflar arasında sömürünün sürüp gitmesini ele tiriyor, bir olanak e itli i yaratılmasını istiyoruz. Onlar bizim bu karde çe isteklerimizin kar ısına, ki iler nasıl e it olabilirmi diye kendi bencillikleriyle çıkıyorlar.

Ne zaman bu duyguları, bu dü ünceleri yazacak, halkımıza duyuracaktı? imdiden bir kitaplık iir vardı elinde. Bunları bir daha yayınlamayacak mıydı? Yazmak, yayınlamak hakkı, yalnız insanı horgörenlere mi verilmi ti?”⁴⁷

Polisten kaçtı ı iki buçuk aylık süre içinde kaçak yoldan görü tü ü arkada larıyla arasında geçen konu malar kanalıyla toplumcu gerçekçi görü lerini dile getiren Mustafa Ural, bir yandan aynı do rultuda iir yazmaya da devam etmektedir. Sı ındı ı tüm mekânlarda cebinde ta ıdı ı müsveddeleri çıkarıp henüz yazmakta oldu u iirleri üzerinde çalı maya ba lar. Bir taraftan da iirde öz ve biçim meselesi üzerine dü ünür.

c. iirde Öz ve Biçim Meselesi

9 Mart günü, arkada ı Hüsnu’ye bitirmek üzere oldu u bir iirden söz eden Mustafa Ural, aynı gece, sabaha kar ı evine u radı ında e i ükran’a, yeni ba ladı ı “O luma” adlı uzun iirinin müsveddelerini sorar; ne ki evde arama yapan polisler, müsveddelerle birlikte bütün dokümanları da götürmü tür.⁴⁸ Çok geçmeden Nihat’ın evinde dinlenme imkânı buldu u bir sırada, iirin ikinci bölümü üzerinde çalı maya ba lar. Bu sırada, iirde öz ve biçim meselesi, zihnini me gul eder.

“(…)Daha mı kısa yapsaydı bölümleri yoksa? Çocukların da sevebilece i bir biçim mi bulsaydı? Bu konu için yeni bir biçim... Onları ancak ‘öz’e önem veren airlerden sayarlardı, aylak sınıfın ele tirmenleri. u içinde buldukları

⁴⁴ R. Ilgaz, *age.*, s. 199.

⁴⁵ A. Alver, *agm.*, s. 131.

⁴⁶ R. Ilgaz, *age.*, s. 206.

⁴⁷ R. Ilgaz, *age.*, s. 230.

⁴⁸ R. Ilgaz, *age.*, s. 55.

darbo azda önemli olanın, biçim de il, söylenecek söz oldu unu onlar da bilmez de illerdi. Bir de sorun çıkıyordu biçim için. Konu halka indikçe, tekdüzeli e gidiliyordu ister istemez. Alı ilmi biçimlere ba vurarak, anlatılacak olanı yadırgatmadan verme çabası ba lıyordu sanatçıda. Biçimcilik, halkın be enisine aykırı bir u ra ıydı.”⁴⁹

1940 ku a nın iirde kendisine örnek aldı ı Nâzım Hikmet’e göre iirde asıl önemli olan, “öz”dür. “Biçim”, “öz”e uydurulmalı; “öz”ü bir kat daha belirgin kılmalıdır. Onun iiriyle gelen “öz”, bir ideolojiye (Marksizm’e) dayanmakta, siyasî bir tutumu içermektedir. Takipçileri de “öz”e a ırı önem vermeleri nedeniyle “biçim”i bilerek göz ardı ederler.⁵⁰ Mustafa Ural’ın yukarıdaki sözleri, o günlerin, 1940 ku a na yönelik yaygın ele tirilerine bir göndermedir. “Öz”e önem vermekle birlikte “biçim”in de hepten yabana atılamayaca nın farkındadır Mustafa:

“(…)Biçimin hiç mi önemi yoktu sanat ürünü için? Olmaz olur mu? Halkla ili ki kurulmaya kalkı ıldı mı, en iyi biçimde, onun yadırgamayaca ı biçimde verilmeliydi... Ta ki bıkana kadar! E er yeni biçimlere geçilecekse, halkın be enisine uyarak geçilmeliydi. Yenilik her zaman için gerekli de ildi. Mustafa uyakları, ölçüleri atıyordu, ama iirin uyaksız, ölçüsüz zamanlardaki konu ma diline yatkınlı nı yakalamaya çalı ıyordu böylece: Bunun örnekleri Dede Korkut’ta bile yok de ildi...”

*Seni tek ba ma yeti tirmedik
Gül yeti tirir gibi saksıda
Bir limonlukta büyütmedik seni,
Kıra ı çalmaz diye acı patlıcanı
Salıverdik soka a.”⁵¹*

Bu dü üncelerle yazmaya devam eden Mustafa, bir sabah, hamamda gizlendi i sırada kar ısına çıkan eski arkada ı Burhan Morkaya’nın, airler arasındaki birbirini çekememezlik meselesine de inmesine de aynı serinkanlılıkla yakla ır:

*“(…)Herhalde onun kadar iir yazamadı n için de çekemedi ini sanırdı.’
‘Hiç de özenmedim onun gibi iir yazmaya... Onun gibi yazmayı istemek, biraz da daha usta birinin yazı biçimini öykünmek olurdu. Ben, kötü de olsa, be enilmese de hep kendim gibi yazmak isterim.’”⁵²*

⁴⁹ R. Ilgaz, *age.*, s. 120.

⁵⁰ R. Güldam, *agm.*, s. 222.

⁵¹ R. Ilgaz, *age.*, s. 120-121.

⁵² R. Ilgaz, *age.*, s. 163.

ç. Sanat ve Edebiyat Ortamı

Mustafa Ural, Faruk Toprak ile Cengiz'e sı n d ı ı sıralarda, onlar aracılı ıyla sava ın iki cepheye böldü ü air ve yazarların kalem kavgalarından da haberdar olur. Buna göre bir tarafta ba bakan Rü dü Saraço lu'ndan güç alan *Bozkurt*, *Çınaraltı*, *Gökbörü* gibi dergilerle seslerini duyuran milliyetçi grup; öte tarafta *Ses*, *Yeni Edebiyat*, *Yürüyü* gibi dergilerin etrafında toplanarak “bilimsel sosyalizmi temel olarak alan toplumcu gerçekçi bir sanat anlayı ıyla” dikkat çeken sol grup vardır.⁵³

Mustafa Ural ve arkadaş ları ikinci grubun içerisinde dir. Ural'a göre, konjonktür gere i, hükûmet sa görü lü sanatçıları koruyup kollarken sol görü lü sanatçıları çok sıkı takip etmektedir. Nitekim romana adını veren “karartma” uygulaması, söz konusu sert tutumun simgesi olarak da kullanılmı tır.⁵⁴ Nihal Atsız ile Sabahattin Ali arasındaki tartış ma, mahkemeye intikal etmi , kitleler ayaklanmı tır. Sava ın seyri Almanların aleyhine de i ince bu, iç politikaya da yansımı ; sa cı dernekler ve yayın organları bir bir kapatılmaya ba lanmı tır. Bu haberleri Cengiz'den alan Mustafa Ural'ın keyfi kaçır:

“ ‘Korkunç bu yöneticiler!’ dedi. ‘Her ey yapar bu adamlar.’ ”⁵⁵

Ö rendikleri, Mustafa Ural'ı sevindirmek yerine daha da durgunla tırır. Olanlarda herhangi bir katkısının olup olmadığını dü ünür ve kendi kendisini tenkit eder:

“Bir aydın olarak ne yapmı tı ki bugüne kadar, bu olaylarda kıl kadar bir payı mı vardı? (...) Hele sanatı! Sanatının, airli inin ne payı olmu tu bütün bu geli melerde?”⁵⁶

Bütün bu geli melerin üzerine Emniyet'teki solcuların sorgularının bitip Ankara'ya sevk edildiklerini ö renen Mustafa Ural, 24 Mayıs sabahı, yolda rastgeldi i polis memuru Basri Dönmez'e teslim olur. XIV. Bölüm, tekrar Mustafa Ural'ın ta odada bulundu u anlara döner ve çok geçmeden de savcılı a sorguya gidece i haberi gelir.

⁵³ A. S. Çılgın, *age.*, s. 97.

⁵⁴ Karartmanın yalnızca tedbir olmayıp aydınlara yönelik bir baskı anlamını da içerdi ini imleyen yorumlar için bk. Burhan Günel, “ kinci Dünya Sava ı Yıllarında Rıfat Ilgaz ve Karartma Geceleri'nin Yansıtt ı Sava Gerçe i”, *Rıfat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2007, s. 47; B. S. Albayrak, *agm.*, s. 208; Mustafa Aslan, “*Karartma Geceleri* ve II. Dünya Sava ı Yılları”, *age.*, s. 217.

⁵⁵ R. Ilgaz, *age.*, s. 251.

⁵⁶ R. Ilgaz, *age.*, s. 253.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın sonunda, yazar veya şair bağımlı merkeze olarak sanatı ve sanatçıyı tartışan bir alt tür olarak beliren sanatçı romanları (Künstlerroman), sanatçının yetimleşme sürecindeki arayışlarını, sıkıntılarını ve sanatını icra yolundaki engellenmişliklerini konu edinir. Bu engeller arasında sanata gereken değeri vermeyen maddiyatçı ve zevksiz bir orta sınıf, bu orta sınıfın temsilcisi olarak aile, bu sınıfın ideolojisini sürdürmekten başka bir ilgi levi olmayan eğitim ve din gibi kurumlar ve hatta tutucu bir sanat anlayışının sürmesinden yana olan cahil ve korkak eleştirmenler, akademya, sanat ve edebiyat komiserleri de vardır. Böyle bir ortamda yaratıcılık yolculuğuna çıkan genç yeteneklerin öyküsüdür Künstlerroman.⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı yıllarının siyasi ve sosyo - ekonomik açıdan zorlu koşullarında, *Sınıf* adlı şair kitabı toplatılan ve hakkında soruşturulan bir öğretmen, aynı zamanda da toplumcu gerçekçi anlayışta genç bir şairin, öyküsünü anlatan *Karartma Geceleri* de bu anlamda bir sanatçı romanıdır. İkinci şair kitabını çıkaran ve şair üzerine düşünmeye, şair yazmaya devam eden Mustafa Ural başka bir örnek olmak üzere, meslektaşları, en yakın arkadaşları, karışık görüşteki sanatçılar, mevcut sanat anlayışının temsilcisi eleştirmenler ve siyasi erk tarafından toplumcu şairler yazdığı için engellenmek istenir. Öyle ki 1940'lı yıllarda toplumcu şairler yazmak, hele bunları dergilerde yayımlamak üstüne bir de şair kitabı çıkarmak rejimin gözünde solcu/sosyalist/komünist olmak için yeter de artar bile.⁵⁸

Bütün bunlara rağmen yılmayan Ural, bir şair olarak topluma karşı sorumluluğu, sanat anlayışı, şiirde öz ve biçim, öykünme gibi teknik meseleler üzerinde düşünerek kendini sorgulamayı ve içinde yetimleştiği topluma layık bir sanatçı olma yolundaki arayışlarını sürdürür. Bu bakımdan, Rifat Ilgaz, Mustafa karakterinin gerçekçi içinde iki farklı edebiyat eleştirisi yaratmış olur: edebiyatın bir sanat olarak toplumun eleştirisi olma özelliği ve edebiyat eserinin sanatsal değerinin bu eleştiriyi ne kadar iyi gerçekleştirebildiğine göre değerlendirilmesi.⁵⁹ Bu da *Karartma Geceleri*'nin savaş romanı kadar sanatçı romanı olarak da okunabileceğini gösterir.

⁵⁷ J. Parla, *age.*, s. 43.

⁵⁸ M. Taş, *agm.*, s. 59.

⁵⁹ Burcu Alkan, "Karartma Geceleri'nde Mekan: Aydınlanmanın Toplumsal İletişim Sorunu", *Rifat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 473.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Soner, “Toplum - Sanat ve deoloji Üçgeninde Toplumcu Gerçekçili in Edebiyat ve Siyaset li kisine Yakla ımı”, *Uluslararası Sosyal Ara tırmalar Dergisi*, C. 7, S. 30, 2014, s. 7-26.
- ALBAYRAK, B. Sadık, “Karartma Gecelerinde Bir Aydın Ku a ının zleri”, *Rıfat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2007, s. 207-212.
- ALKAN, Burcu, “Karartma Geceleri’nde Mekan: Aydının Toplumsal leti im Sorunu”, *Rıfat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2007, s. 471-476.
- , “Rıfat Ilgaz’ın Romancılı ı”, *Sözcükler*, S. 56, Temmuz-A ustos 2015, s. 71-76.
- ALPAY, Necmiye, “ air Rıfat Ilgaz”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlı ı, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 91-106.
- ALTINKAYNAK, Hikmet, *Edebiyatımızda 1940 Ku a ı*, Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları, stanbul, 1977.
- , “Rıfat Ilgaz ve iiri”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlı ı, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 107-119.
- ALVER, Ahmet, “Türk Edebiyatında 1940’lı Yıllarda Yazılan Bazı Toplumcu Gerçekçi Romanların Emek-Sermaye Ba lamında Analizi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 33, Aralık 2014, s. 129-152.
- ASLAN, Mustafa, “Karartma Geceleri ve II. Dünya Sava ı Yılları”, *Rıfat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2007, s. 217-221.
- ASUTAY, Hikmet, “Olu um Romanı Gelene i ile Günümüzdeki zleri Üzerine”, *ZfWT*, Vol. 4, No. 2 (2012), s. 27-36.
- AYTAÇ, Gürsel, “Modern Alman Edebiyatında Bildungsroman”, *Edebiyat Yazıları I*, Gündo an Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1990, s. 276-282.
- BAYRAM, Yavuz, “Bildungsroman Örne i Olarak Hüsn ü A k”, *lmî Ara tırmalar*, S. 23, Bahar 2007, s. 7-28.
- BEZ RC , Asım, *Rıfat Ilgaz*, Evrensel Basım Yayın, Birinci Basım, stanbul, 2013.
- CENG Z, Metin, *Toplumcu Gerçekçi iir (1923-1953)*, iirden Yayıncılık, 2. Baskı, stanbul, 2015.
- ÇEL K, Yakup, “1940 Ku a ı Toplumcu airleri ve Halk iiri”, *Millî Folklor*, S. 87, 2010, s. 78-83.
- ÇILGIN, Alev Sınar, *Türk Roman ve Hikâyesinde kinci Dünya Sava ı*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2003.
- DEM R, Ahmet, “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Foto rafı: Bacayı ndir Bacayı Kaldır”, *Modern Türklük Ara tırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1, Mart 2008, s. 65-80.

- DEMİR, Fethi, “Orhan Pamuk’un Postmodern Bir Labirentte Yazıyı Arayan Kahramanları”, *Turkish Studies*, Volume 6 /3 Summer 2011, s. 1811-1822.
- DEMİR, Mustafa, *Rehat Nuri Güntekin’in Sanatçı (Çıraklık) Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs, 2013.
- ENGİN, Naci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s. 262.
- ERTÜRK, Dinçer, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Akademi ve Roman Kritisizmi Nihal”, *MEB Dergisi*, S. 162, Bahar 2004.
- GÜLENDAM, Ramazan, “Siyaseti İleride Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist İleriler”, *Turkish Studies*, Volume 5/ 2, Spring 2010, s. 212-280.
- GÜNEL, Burhan, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Rıfat Ilgaz ve Karartma Geceleri’nin Yansıttığı Savaş Gerçeği”, *Rıfat Ilgaz Sempozyumu: Edebiyatımızın Koca Çınarı Anısına*, Çınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 43-54.
- HAZER, Gülsemin, “Rıfat Ilgaz’ın Romanları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 137-160.
- ILGAZ, Rıfat, *Karartma Geceleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2014.
- “Rıfat Ilgaz’la Bir Konuşma”, *Başkent dergisi*, 14.09.1948.
- NARLI, Mehmet, *İleriler ve Mekân*, Akça Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2014, s. 230.
- OKTAY, Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008.
- PARLA, Jale, *Türk Romanında Yazar ve Başkaları*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 235.
- SAYDUR, Mehmet, *Rıfat Ilgaz’lı Yıllar*, Çınar Yayınları, İstanbul, 1994, s. 113-114.
- SÖNMEZ, Sevgül, “Ben, Sınıfın İleri Rıfat Ilgaz”, *Rıfat Ilgaz*, (Ed. Sevgül Sönmez), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 44, 48.
- TAŞ, Murat, “Bir İleri, Solcu, Aydın, Özgürmen Mustafa Ural (Rıfat Ilgaz)”, *Roman Kahramanları*, S. 19, Temmuz / Eylül 2014, s. 58-63.
- YILDIRIM, Serap, *İngiliz Edebiyatında Bildungsroman Geleneği: Henry Fielding’in Tom Jones, Charles Dickens’in Great Expectations (Büyük Umutlar), James Joyce’un A Portrait of The Artist As a Young Man (Genç Bir Adamın Sanatçı Portresi) Adlı Romanları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 2.
- YILDIZ, Alpay Doğan, “Bir Edebiyat Kitabı Olarak Rehat Nuri’nin Çalıkuşu Romanı”, *Yedi İklim*, S. 95, Nisan 1998, s. 34-38.